

MAGYAR NÖVÉNYTANI LAPOK

SZERKESZTI ÉS KIADJA

KANITZ ÁGOST.

VIII. ÉVF. 91. SZ.

1884. NOVEMBER.

MINDEN JOG FENNTARTATIK.

TARTALOM: Dr. Fenzl Edének a Magyar Tudományos Akadémia kültagjának életírása. HAYNALD L.

DR. FENZL EDÉNEK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÜLTAGJÁNAK ÉLETIRÁSA.

Irta és a Magyar Tudományos Akadémia 1884-iki octoberhó 27-én tartott összes ülésében fölolvasta

DR. HAYNALD LAJOS

Bibornok és Kalocsai Érsek,

Magyar Tudományos Akadémiai igazgató s tiszteleti tag.

Midőn a Tekintetes Akadémia megtisztelő megbizásából ma egy kültagjának, a növénytudomány jelen századi egyik jelesének, Dr. FENZL EDÉNEK öt év előtt 1879. sept. 29-én lezáródott sirja mellé állok, s a halálnak a „latet anguis sub herba“ mondat szerint a bájós virágok közepette is pusztító hatalmától a neki áldozatul esett kitünő férfiú szellemi részét, fényes tulajdonait, emlékiratomban mintegy visszahódítva állítom Önök elé:

teszem ezt nemcsak köteles hódolattal a már évek előtt nyert, de fájdalom! sok felé való elfoglaltságom miatt csak most teljesíthető akadémiai meghagyás iránt, hanem lelkem egész buzgóságával, mert szorosb ismeretségben levén a megdicsőülttel, benne nemcsak a nagy tudóst, nemcsak egy oly közkedveltségű férfiút, ki szívjóságának közvetlen nyilatkozataival, jó humorával, szellemes társalgásával, egyszerű, nemes modorával, emberszeretetével s becsületességével mindenkit megnyert, hanem ifjúkori tanulmányaimnak a botanica virányos mezején egyik vezetőjét, buzdítóját s mind halálaig őszinte barátomat is tiszteltem.

I.

Az életirónak¹ szokása és kötelessége levén ünnepeltje születéshelyét is följegyezni, engedjék meg, hogy ne szárazon végezzem e tisztemet, megemlítvén miként FENZL a vajmi kevéstől ismert Alsó-Austriai Krumnussbaum helységben látott napvilágot, hanem a körülmények szerencsés találkozása folytán odamutathassak, miként a kedélyéletében kedves, a tudományos működésében classicus jelességű férfiúnak egész valója mintegy visszatükrözé azon kedves és classicus föld képét, melyen született.

Ugyanis ott hol a híres Greini őrvényeiből sokszoros megtörései után kibontakozott Duna, egyrésztől az évenként százezernyi zarándokok szellemi életére nézve áldásos Maria Taferl festői magaslatai, másrésztől az Osztrák tudományosság egyik századok óta híres szentélyének Melknek óriási kolostora között kigyózdva, egy kedves vidéket élénkit: ott jött 1808-iki február 15-kén a főt megnevezett helységben világra FENZL;

és pedig a hősmonda dicsőítette classicus földön, — mert szülőhelyének tőszomszédságában dereng a régi századokból be napjainkba Pöchlarn várának emlékezete, melynek vitéz ura, a híres Rüdiger von Pöchlarn, a Hunnok fejedelméhez Attilához a mi földünkre férjhez jövő Chriemhild-et Sigfrid özvegyét fényesen fogadva, a Nibelungenlied által megénekelt eme vendéglátásával nagynevű vendégének és önmagának emlékét megörökíté.

FENZL-nek művelt és gondos atyja, herceg Stahrembergi hivatalnok, már házi körében szerencsésen vezeté fiának elemi és három középiskola-osztályi tanulmányait, később pedig a bencések Melki nevelőintézetébe adá őt, hol a jeles ifju bevégezvén a középiskolát s a bölcsészeti tanfolyamot, orvostudományi tanulmányait 1825-ben a Bécsi egyetemnél megkezdette s mindazon előnyöket és segédeszközöket, melyeket a tudománysovár tanulóknak az Osztrák főváros kitűnő egye-

¹ FENZL életére vonatkozó egyes adatokat saját emlékezetemből, az 5 műveiből és jeles két életirója következő dolgozataiból merítettem: FENZLről haláljelentés a DR. KANITZ ÁGOSTÓL szerkesztett Magyar Növény-tani Lapok-ban III. évf. 34. sz. 1879. Oktober. — Eduard Fenzl. Eine Lebensskizze von AUGUST. KANITZ. (Bot. Zeit. 1880. Nr. 1.) — Eduard Fenzl. Eine Lebensskizze von DR. H. W. REICHARDT. (Almanach der kais. Akad. der Wissensch. Jahrgang 1880).

teme, nagynevű tanárai, gazdag könyvtárai, dús muzeumai és kertjei nyújtottak, komoly és kitartó szorgalommal fölhasználván, — orvostudori szigorlatait „valde bene“ osztályozással letette és 1833-iki martius 4-én orvostani tudorságot nyert.

Így szerzett jeles képzettségével kilépván a közéletbe, tudományának és ügyességének megfelelő hivatalokban eredményesen munkálkodott majdnem halálaig.

Orvostudorrá való avattatása után ugyanis a botanicának és chemiának Bécsi egyetemi tanára BÁRÓ JACQUIN mellé növénytani tanszéki assistenssé lőn nevezve, honnan 1836-ban, midőn TRATTINICK nyugdíjaztatása után a cs. kir. udvari botanicus gyűjtemény őrévé ENDLICHER ISTVÁN hazánkfia lett, FENZLT örsegédül adák melléje, ki is az udvari herbarium még mindig egyes gyűjteményekben szétforgácsolt növénykincseinek egyesítését, (melyet ugyan már ENDLICHER megkezdett, de később epochalis munkájával, a négy év alatt kiadott bámulatos „Genera Plantarum“-mal való elfoglaltsága folytán FENZL-re áthagyott,) PUTTERLICK jeles gyakornoksegédjével 1838-ban szerencsésen bevégezte.

BÁRÓ JACQUINnek 1839-ben történt halála után ennek a Bécsi egyetemnél birt növénytani tanszékét ENDLICHER nyervén el, helyébe udvari növénygyűjteményi örként FENZL lépett. Ezen minőségében az egyesült állattani és növénytani nagy könyvtár vezetésével is megbizatván, nemcsak azt gyarapította szerencsésen, hanem, midőn 1845-ben az udvari növénygyűjtemény a Bécsi József-téri udvari természetrajzi kabinetből (Hofnaturalien-kabinet) helyszűke miatt kiemelve a botanikus kertben épen akkor elkészült muzeumi épületbe tetetett át, s a tulajdonjog megóvása mellett egyetemi használatra átengedettett, ennek a botanikus kertbe átszállítását, valamint a FENZL és ENDLICHER-féle oda ajándékozott magánherbariumoknak beleolvasztását s az egésznek ENDLICHER rendszere szerint fölállítását, a növénytani könyveknek pedig az udvari természetrajzi kabinet addigi közös könyvtárából elkülönítését FENZL eszközölte.

Az ő körülbelől negyven évi buzgó gondossága és működése e gyűjteményt a leggazdagabb, legjobban rendezett és legkönnyebben használható herbariumok egyikévé tevé.

A szintén általa gondozott muzeumi könyvtár pedig mind vételek, mind idegen tudósoktól kapott ajándékok, mind pedig saját adományai, különösen a könyvárusi úton nem kapható, de a szerzőktől neki tiszteletpéldányokban küldött, ő tőle pe-

dig a muzeumi könyvtárnak átengedett nagybecsű monographiák és különnyomatok által² gazdagodván, már 1851-ben kiérdemlé, hogy róla a legszakértőbb bíró PRITZEL ezeket írja: „bibliotheca in Horto ENDLICHERI et FENZLI auspiciis orta nunc fere omnium ditissima facta est.“³

Muzeumi igazgatói állásában mind ezen kitünő intézet tudományos céljainak, mind általában a tudományosságnak előmozdítására hathatós eszköznek tekinté a muzeum hivatalnokai lehetőleg jó anyagi ellátását, és az ilyennek megszerzésére irányult buzgolkodásában nagy személyes önzetlenséget tanusított, midőn a Bécsi természetrajzi muzeumi igazgatók fizetése megrövidítésének orvoslását maga is sürgetvén, de én általam is ajánlási úton szorgalmaztatván, inkább lemondott a neki kárpótlás gyanánt kínált személyes kedvezésről, mintsem hogy az állásnak s utódjának ügyét amannak elfogadásával elvben elejtse.⁴

A növénykert értékét igazgatása alatt nagyon emelték a beszerzett vagy mag- s növény-csere útján szaporított növények sokasága, ezeknek derék főkertészek, a mint növénytenyésztő és növényismerő egyiránt jeles DIEFFENBACH s ennek nyugdíjaztása után a már FENZL-től beállított főkertész, később cs. kir. Kert-Inspector BENSELER FRIDRIK által való értelmes gondoztatása, a kritikus és kétes értékű fajoknak tenyésztési megfigyelése és tudományos meghatározása, valamint a helytelen névjelzéseknek kiadott „Adversaria“-ban való kijavítása.

ENDLICHER-nek 1849-ben bekövetkezett halála után növénytani tanszékét gyűjteményőri hivatala megtartása mellett FENZL nyervén el, leginkább a *Phanerogamok* rendszerisméje és alakтана előadásával foglalkozott, miután a növénytani bonctan és physiologia számára 1850-ben külön tanszék lön föllálítva. Tanári minőségében élénk befolyást gyakorolt hazánknak a Bécsi egyetem tanszékeinél okulást, tudományos miveltséget kereső ifjúsága kiképzésére s így egykori tudományos életére.

² A könyvtárnak ily ajándékmunkákban való gazdagságát s innen származó nagy értékét szerette FENZL minden alkalommal kiemelni.

³ Thesaurus literaturae botanicae. Curavit G. A. PRITZEL. Lipsiae 1851.

⁴ „Von der mir in Aussicht gestellten Begünstigung eine Personal-Zulage zu erhalten, werde ich, wie Eure Excellenz gewiss billigen werden, keinen Gebrauch machen, da diese Angelegenheit keine persönliche, sondern eine principielle für uns alle dabei Betheiligten geworden ist. Also nochmals meinen wärmsten und verbindlichsten Dank für Ihre überaus gütige und für uns eben so schmeichelhafte Verwendung.“ — Hozzáj 1873-ki május 26-án intézett levelében.

1870-ig csak a nyári semesterekben olvasott, miért is 1868-ig tanári fizetése a többiekénél csekélyebb vala, de 1868-ban kormánytanácsosi címvel fölruháztatván, a rendes tanári fizetést kapta. 1870-től az 1878-ban bekövetkezett nyugdíjaztatásáig az évnék mindkét felében adta elő szaktudományát.

II.

S midőn minden eddig említett hivatalos állásaiban nagy kötelmeit lelkiismeretesen teljesítve, a tudományosságnak halhatatlan szolgálatokat tett, magánviszonyaiban is hasonló irányú buzgósággal szeretett működni.

Ugyanis a tudomány terjesztésére és előbbrevitelére irányult törekvése, egyesülve szívjóságával és udvariasságával, minden bármily szerény igyekezetet a növényntani téren fölkarolt és megelőző szolgálatkésztséggel buzdított, bátorított, elősegített, termékenyített. S itt szabad legyen azon negyven esztendőös szorosabb viszonyra háládatosan visszaemlékeznem, melyben én hozzá állottam és jóságának számtalan tanuságait vettem. 1839-ben kopogtattam be először hozzá, mint a Sz. Ágoston-ról nevezett Bécsi felsőbb papképző intézet tagja, hogy rendes foglalkozásaimtól szabad óráimat azon gyűjtemény kincsei tanulmányozásával értékesítsem; s most is bizonyos pietással emlékezem ama jelenetre, midőn közvetlen elődének, a testalkatára szintúgy mint észbeli tehetségeire nézve kortársai között kiemelkedő nagynevű hazánkfia, a megdöböntőleg tragikus végű ENDLICHER ISTVÁN-nak jelenlétében ennek óriási tudományáról és munkaerejéről tanuskodó „Genera Plantarum“ nemrég megjelent első füzeteit kezembe adta s az akkorig már körülbelül 14 éves botanicus dilettantismusomban kizárólag ismert és követett LINNÉ-féle rendszertől eltérő természetes rendszerbe oktatólag bevezetett.⁶ S a ki így az előrehaladott tudomány vívmányaival való megismerkedésben mes terem vala, később négy évtizeden át nehéz hivatalaim mellett kedvderítőleg folytatott botanicus foglalkozásaimban minden módon istápoltt: jeles szakmunkákra való utalással, a növényvilági microcosmus csodáinak vizsgálására és élvezetére

⁶ FENZL-nek ily szolgálatot tön a vele JACQUIN vendéglátó háza tudós gyülekezetein megismerkedett kitűnő Svéd növénytudós AGARDH KÁROLY ADOLF, előbb a Lundi egyetemen növényntani tanár, 1834-től pedig Karlstadti püspök, a természetes rendszer tanulmányozására buzdítván, abba bevezetvén őt.

szolgáló kitünő microscopiumok s egyéb látszerek megrendelésével s használati utasításával, nevezetes gyűjteményeknek vételre való ajánlásával segedelmezett. Tette ezt szeretett tudománya érdekében; s így tevén velem, így tevén másokkal, a tudományos fűvészet terjesztésében érdemeket szerzett magának; és e tekintetben — de csak is ebben — bir az én csekély személyem iránt gyakorlott szivességének e helyen való megemlítése némi jelentőséggel⁶; de ugyanezen címen bir jogosultsággal az is, hogy jelen emlékiratomban FENZL-nek hozzám intézett nagyszámú leveleiből idézeteket hozva botanicus csendéletéből érdekes mozzanatokat jelzek, melyek világában ünneptünknek a tudománya szolgálatjában végzett, bárha csekély jelentőségűeknek látszó cselekedetei is kiválóan érdekessé válnak, mert magasabb röptü lelke szellemességének, ügybuzgalmának, komoly tudományszeretetének bélyegét hordják magukon.⁷

Évek során sokoldalú elfoglaltságai közepette is talált időt, hogy a nemzetemnek herbariumommal együtt örökségül szánt botanicus könyvtáram gyarapítására szolgálható régi és új munkákat Európa könyvtárusainak, különösen pedig az ily természettudományi szakmunkákkal kereskedő Berlini Fried-

⁶ Szabad legyen ezen viszonyomat hozzá úgy kiemelnem, mint tevő ő azt hálás kegyelettel egy általa emlékirattal méltán dicsőített férfiú, a híres Afrika-utazó WELWITSCH-re nézve, mondván: „Seinem wissenschaftlichem Eifer und seiner aufopfernden Thätigkeit . . . Anerkennung . . . zu Theil werden zu lassen, freut mich persönlich umso mehr, als ich in . . . ihm . . . zugleich einen alten . . . Freund und Förderer meiner ersten Schritte auf dem Felde der Scientia Amabilis zu verehren habe.“ (Bericht über einige Ergebnisse der Bereisung der portugies. Colonie von Angola in Westafrika in d. Jahre 1850—60. durch Dr. FR. WELWITSCH.)

⁷ S mily, valóban csekélynek látszó dolgok⁶ voltak gyakran azok, melyekre segédkezési buzgalma a tudomány szolgálatában kiterjedt, megmutatandó, kedves curiosumként kiírok néhány sort 1855-iki martius 18-án hozzám intézett leveléből, melylyel Plöszl-nek egy jeles microscopiumát kíséri hozzám és hosszú használati utasítás után ezeket mondja: „Gyakran elhomályosodik, különösen hosszabb használat következtében a szem- és tárgylencséknek belső lapja egy leheletszerű vékony üledéktől. Mindjárt észrevehetni azt az üvegek lecsavarásánál, ha a ráeső napvilághoz részenként tartatnak. Mi ha meg nem figyeltetik és ezen üledék le nem töröltetik, a microscopium homályos képet ad s azon helytelen föltevésre szolgálthat alkalmat, hogy az eszköz látélességében veszített . . . Plöszl már ismételtén visszakapott ily eszközöket azon panaszszal, hogy világossági erejük megfogyott; pedig egy gyenge rálehelés és az üvegeknek egy gyoles darabbal való megtörlése elegendő lett volna a bajon segíteni.“

l a n d e r-nek könyvjegyzékeiben⁸ vétele kijelölje, kiváló tekintettel a LINNÉ-t megelőző növénytudósok úgynevezett „Pater“ek általa jól ismert és így nekem szépszámmal jutott munkáira.

Mily jelentőséget tulajdonított a fűvészeti gyűjtemények érdekes és ritka példányai épentartásának: azon majdnem a kicsinykedésig menő eljárással is tanusítá, melyet a *Ferula galbaniflua* tüzetesb megvizsgálás végett számomra a híres Rigai botanicus Dr. BUNSETÓL kért és megszerzett példányának átküldésénél követett, visszaküldésénél követtetni ohajtott.⁹

Alkalmat nyújtott a Bécsi növénytani kert számára bekvánt érdekes Erdélyi növényeknek: a *Sempervivum*, *Colchicum*, *Muscari* stb. nemek ritka fajainak beküldésével némi szolgálatot tehetni a tudományos célú kertészetnek és ismételve járulni herbariumuknak Erdélyi ritkaságokkal való gyarapításához, sajátkezüleg szárított és kritikailag méltatott Osztrák növények ajándékkul küldésével viszonzván abbéli szolgálataimat.

Az 1867-ik évben nyert Kalocsai érseki hivatalomnak nehéz teendői között is növénytani foglalkozásaim folytatására buzdít, a magasabb tekinteteken kívül a földi dolgok menetéből is nyerhető megnyugvásra e szép szavakban utalva: „Csak a tudományos hajlamoknak és törekvéseknek követése képes igazi lelki megelégedést nyújtani és kárpótolni az életnek minden fáradságai-, gondjai- és csalódásaiért.“ (Levele $\frac{1}{6}$ 1867.)

A növénytudomány előmozdításának hatalmas eszközei: a kertészet, a növénygyűjtemények s muzeumok iránt való érdeklődése, mely őt nemcsak otthon több irányú hivatalkodásában mindig lelkesíté, hanem a külföld kertjei és muzeumi megismerése végett nagy utakra is birta, névszerint 1854. Németalföldre, 1864. Angliába s Franciaországba, 1874. Dániába s Svédországba, — magán kertek és gyűjtemények gya-

⁸ A Friedländer-cégnek a tudomány tekintetében való nagyszemélyességét 1873-iki május 26-án irt levelében ily szavakkal emeli ki: „Friedländer-nek catalogusai a könyvészetre nézve utolsó időben belrendezésök által oly igen értékesekké váltak, hogy én valamennyit megtartom és összeköttem.“

⁹ Érdekes curiosumként szolgáljon erre vonatkozó levelének (1869 aug. 8.) következő töredéke: „Miután a gyűjtemény-példányok nagyon törékenyek és minél jobban megörzendők: melléjük az elküldésnél illető helyeken papírszalagokat alkalmazok, és ezeken írással jelzem az odafektetett úgy szár-, mint gyökér-darabokat. A szárnak nagyobb darabja papírba göngyölgetett két gömbölyű fáska közé jut, hogy a vastagsága folytán mellette levő üres hely kitöltessék; mely fadarabok a növénynek tanulmányozása után a BUNSEHOZ való visszaküldéskor ismét használhatóknak.“

rapítására is fordítá figyelmét, mert tudta, hogy ezek is kisebb-nagyobb mértékben hozzájárulnak a tudományosságnak emeléséhez, terjesztéséhez. Ily igyekezettel fordult ő felém is.

A Kalocsai díszkertemben építendő új melegházaknak elhelyezése s az építő jeles kertszaki architectusnak választása körül a helyszinén is megjelenve érdeklődött, sőt egyes exotikus növények kerti kezelésére nézve is utasításokkal éltetett.

FERDINAND MIKSA MEXICÓI CSÁSZÁR tragicus vége után a hagyatékából Bécsbe visszahozott SCHOTT-féle nagy herbariumot, valamint számos botanicus könyveit is számomra megszerzte és így azt is elérte, hogy eme tudományos kincsek az említett hagyaték kezelése élén álló Főnséges KÁROLY LAJOS FŐHERCEG kívánsága szerint a birodalomban maradjanak. (1868. június, július.)

Növénytani dolgozataim megkönnyítésére kölcsön adott munkákkal látott el, de ismét maga számára a császári múzeum könyvtárában hiányzókat az enyimből igénybe vette; szintűgy a császári herbariumnak és az én gyűjteményemnek egyes nagynevű botanikusok ugyanazon gyűjtéseiből származó, de meg nem határozott növényei későbbi meghatározásait velem közölte, tőlem magával közölni kívánta.¹⁰

S hogy az irántam a tudomány érdekében tanúsított figyelmességei fölemlítését egy őt szépen jellemző kedves élcsességű mondatával méltóképen bezárjam: egészségem és jólétem iránt való baráti gondosságánál fogva számos leveleiben erőm kimelésére intvén, egyszer így irt (1871. jul. 22.):

„Önnek mindenekelőtt testi és lelki nyugalomra van szüksége. Munkával túlfeszítette erejét s egy időre ki kell fognia magát. Gondolja meg, hogy a világ el nem vesz, ha az ember egy időre menni hagyja a dolgokat, mint Istennek tetszik.“

Személyem iránt való nagy jóságával akarta ő kétségkívül leróni a bennem eléje állott egyház iránti tartozását, melynek érzete botanikai tanulmányai legelső korából kelteződött.

¹⁰ Egész tudományos hevét tanusítá, midőn a CUMING-féle Philippinai növényeknek REICHENBACH FIL. által készült és tőlem vele közöltött meghatározási jegyzékét visszaküldvén, így kiálta föl levelében (7/3 1876.): „Nem is fejezhetem ki Önnek, mennyire boldoggá tett küldeményével, mert csak most járulhatok ahhoz, hogy ezen gyűjtemény nagyszámú kétséges tárgyait átvizsgáljam . . . REICHENBACH a CUMING-féle növények jegyzékének összeállításával nagy érdemet szerzett magának a tudomány körül és hatalmas lépést tett egy Flora Philippinica létrehozatalához.“

Ugyanis midőn a Kremsi bencés kolostor jó hirben álló intézetének növendéke vala, tudós szerzetes tanárai vezetésének is köszönhető, hogy már a családi körben a növényvilág és kertészet iránt különös érdeklődésüvé vált lelke a környék növényeinek gyűjtésével és meghatározásával szerencsésen foglalkozott. De egykori növénytani tudós voltának alapját egyházi részről egy más módon is megszelesítve látá, mert ki eleinte csak TRATTINICK „Flora austriaca“, MATTHIOLI „Epitome“¹¹ és BOUCHÉ „Anleitung zur Zimmergärtneri“ című műveket birta és használhatta, később az Alsó-Austriai Weissenkirchen plébánosától és jeles fűvésztől MÜHLBOCKTÓL ajándékkal kapott WILLDENOW „Grundriss der Kräuterkunde“ és SCHULTES „Flora austriaca“ munkák által lön képesítve hona viránya bővebb ismeretének megszerzésére.

III.

Mint imént láttuk, szerette és tudta FENZL az egyes magánygyekezeteket bevonni azon tudomány szolgálatába, melynek ő maga oly komoly munkása vala. De ohajtotta ő azt még határozottabban eszközölni a sok magánerők egyesítése által.

Mert jól átérté, mennyivel sikeresebben terjesztik és fejlesztik a szakismereteket a tudományok művelésére keletkezett társulatok és egyletek, — mily nagy tehát és dicséretes az ily célra irányult társulati és egyleti működéseknek jelentősége. S épen azért mind honában, mind pedig a vele e tekintetben sűrűn érintkező külföldön apostola és bajnoka lön a társulási eszmének — különösen kedvenc tudománya céljaira.

Igy lön ő az érdekes publicatiói által a természettudományok fejlesztésére és gazdagítására hatalmas emeltyűül szolgáló Bécsi cs. kir. Állat- és Növénytani Társulatnak egyik alapítója és ügyeit, működését elnökhelyettesi minőségben 1860-ig szerencsésen vezető egyik főembere.

A fiatalságában örvendő megkezdett és életének messze előhaladt koráig folytatott, sőt nem ritkán egész családjával tett kisebb-nagyobb botanicus kirándulásoknak és szünnapi utazásoknak, de különösen a havasi világ látogatásának és kutatásának barátja levén, az Osztrák Havasi Egylet létrehozásához járult, annak ügyei irányzásába befolyt.

A Bécsi csász. tudományos Akademiának 1848-tól rendes tagjává válván, érdekeit szíven hordotta, munkálataiban tevékeny részt vett.

¹¹ MATTHIOLI De plantis Epitome utilissima. Francoforti a. M. 1586.

Ki már 1832-ben a Német Természetbuvárok és Orvosok Bécsi Gyülekezetében a botanikai osztálynak titkára vala: később nagy ügybuzgósággal igyekezett a Természetbuvárok Leopoldina-Carolina Német Akademiájának, (melynek 1842-ik évben „BERGIUS“ névvel tagjává, 1851-ben pedig Adjunctus-ává választatott), a századunk hetvenes évei kezdetén szándékba vett s keresztülvitt célirányos új szervezésére a tagoknak tevékeny részvételét megnyerni. S midőn CARUS K. G. elnöknek 1869. július 28-án bekövetkezett halála után — az elnöki választás körül az Ephemeridum Director-nak, a kiváló érdemességű REICHENBACH LAJOS-nak föllépése folytán egész a birói eldöntésig vitt szakadás történt, FENZL vala az, ki az Akademia Osztrák körében elfoglalt adjunctusi állásánál fogva REICHENBACH iránt táplált nagy tisztelete dacára is föllépve, a helyes elvek hangoztatása és tőle függő votumainknak erélyes gyűjtése által a társulatra nézve káros meghasonlást megszüntetni segítette.

A társulati eszme iránt való cultusának s tudományos működése azon kiváló irányának, melylyel alapos ismereteit hazai és gyakorlati célok szolgálatába állítani szerette, tulajdonítható azon élénk érdeklődés is, melylyel a Bécsi Kertészeti Társulat (Gartenbaugesellschaft) léte, működése s az evvel szorosb vagy tágasb összeköttetésben állott Kertészeti Kiállítások iránt viseltetett; amannak keletkezését, vajadásait, fejlődését, létveszélyeit és megerősödését két évtizedig mint alelnöke rokonszenves és munkás figyelmességgel követte, s a vezérférfitői működésre a megürült elnökségnek ideiglenes ellátásával ismételten vállalkozott; — de tette ezt minden mellékérdek, minden ambitio nélkül, sőt minden alkalommal határozottan kijelentette, hogy a bizottsági tagságon vagy legfőlebb alelnökségen kívül soha magasabb tisztet elvállalni nem hajlandó.¹² Az imént jelzett irányú tudományos és közhasznú működése előtt tágas tért nyitott az 1873-iki Bécsi Világkiállítással egybekötött Kertészeti Kiállítás és Congressus, melynek kormányképviselői¹³ minőségében is szellemes szószólójává és ismertetőjévé lett tudósnk, először

¹² Lásd: Die K.K. Gartenbaugesellschaft in Wien. Von Prof. Dr. Ed. FENZL „Oesterr. Revue“ 1867. 9. Heft. p. 121—142.

¹³ Mint Austriának delegatusa meglátogatta azonfölül a Nemzetközi Virágkiállításokat és Növényteni Congressusokat Brüsszelben (1864), Amsterdamban (1865), Szent-Pétervárott (1869), Florenchen (1874), Kölnben (1875).

egy „Über die Bedeutung der Ausstellungen für den Gartenbau“ tartott beszédében, azután maga a kiállítás tartama alatt arról írt és a „Gartenfreund“ című Bécsi szaklap 1873-ki folyamában megjelent érdekes cikkeiben s végre a világkiállítási Igazgatóság által 1874-ben kiadott Hivatalos Jelentésben, melynek a kertészeti ügyre vonatkozó része az ő szakavatott tollából került ki.

A dolognak nagy gyakorlati jelentőségénél fogva jónak találom itt FENZL-nek ez ügyben való eszmekeltő nézeteit méltányolni. Ugyanis az épen jelzett irataiban a szép mozgalomnak eleven képét adni s jelentőségét megértetni ohajtván:

I. először visszatekint az ily kiállítások keletkezésére és első intézőiként egyes gazdag és leginkább az aristocratiai osztályhoz tartozó kertészetkedvelőket mutatván be, érdemökül rója föl a virágmivelés iránt tágasabb körben keltett szeretetteljes érdeklődést, az izlés nemesbítését és a kertészeti társulások célirányossága iránt való eszme keltését. Ezen mozgalommal később megbarátkozván, mondja ő, a kertészeti kiállítások iránt eleinte féltékeny idegenkedéssel viseltetett hivatásszerű és üzlet-kertészek is, gyarapodni kezdettek a Horticultura kétségtelen hasznára a kertészeti egyletek, szaklapok alapítása, magoknak és növényeknek ingyen kiosztása s a személyes hiúságnak kedvező kitüntetések által. Azután fölemlíti mint egyesültek idővel az egyelőre kaszt szellemöknél és előítéleteiknél fogva egymástól távol álló gazdászok és kertészek is hasznosan tevékeny egyletekben, kiknek pedig ugyanazon földnek mivélésénél és hasonhivatásuknak sok tekintetben p.o. a gyümölcs- és zöldség-termelésre nézve összevágó ágainál fogva karöltő működésben kell az ő intelme szerint biztos haladásuk egyik föltételét fölismerni.

II. Hasznos tanulságúl fölsorolja FENZL „Jelentésében“ az 1873-iki világkiállításkor egymásután rendezett öt kertészeti kiállítást, azoknak jó és rossz oldalait kitüntetve részletes és tudományos leírásukat adja, mint tette azt előzőleg hasonló módon a „Gartenfreund“-ban megjelent szintannyi érdekes cikkeiben.

III. S végre, nehogy a multnak tapasztalatai a jövőre nézve elveszszenek, irodalmi működésének gyakorlati természeténél fogva üdvös tanácsokat ad, mint kell jövendőben az ily kiállításokat rendezni, hogy mind a tudománynak, mind a kertészeti ügynek minél több hasznot hajtsanak.

E végre, hogy egy szerencsésb lendületnek mélyebb alapját megvesse, nagy keretbe illeszti ezt be, midőn állítja, hogy a kertészeti társulatok minden igyekezetei addig célt nem érnek, míg a kertészet iránt való szeretet a népben úgy, mint ezt p. o. Németország némely részeiben, Belgiumban, Hollandban s Angliában tapasztaljuk, el nem terjed; s ennek előkészítésére szükségesnek mondja, hogy „másféle nevelés adassék a családban s iskolában, mint a milyen nálunk divik. Míg ez irányban“ — mint panaszképen fölhozza — „mísem javíttatik, míg a népiskolákban az ifjúság a körülmények szerint a növényművelés elemeivel meg nem ismerkedik s a virágszaporítás legszükségeseb gyakorlati fogásaira nem oktattatik, míg ott csak munkagépeket, nem pedig gondolkozó munkásokat nevelnek, addig a kertészeti egyleteknek a kertészet emelésére irányult törekvései a kívánt célt el nem érik.“¹⁴

Csak dicsérni lehet FENZLNEK ez irányban is mutatkozó érdeklődését és buzgólkodását; csak hogy az ő intését kellően kell megérteni és ildomos mérséklettel követni, mert ez ügyre nézve is egyelőre a „ne quid nimis“-t kell hangoztatnunk, valamint azon minden esetre nemes szándékból kelt egyéb sok indítványozásokra nézve is, melyek, ha elfogadtatnának, a népiskolának már most is nagyon széles keretjét még inkább kitágítanák s a tantárgyaknak innen-onnan újra megtoldott nagy halmazával a tanítót szintúgy mint az iskolásokat elnyomnák, az iskolának fő tárgyaiban való ellapulását, fölületességét eredményeznék.

Még nem ismertem valamely tudomány, művészet, iparág, ügyesség mezején többé-kevésbé előhaladt s azért lelkesülő enthusiastát, ki a maga kedves tárgyának előismeretei betanításával boldogíttatni ne akarná az elemi iskolák falai közt fölserdülő jövő nemzedéket.

Pedig tudjuk, hogy már most is a népiskolai tananyagának nem kiterjesztéséről, hanem leszállításáról gondoskodnak kitünő tanférfiak, városok és országos tanhatóságok.¹⁵

Egyes országokban, egyes környékekben kiváló jelentőségű lehet a nép életére s anyagi gyarapodására a kertészetnek tágasb mértékben is fölkarolása a népiskolákban.

De hol a kertészet üzésének és jövedelmeztetésének különös föltételei hiányzanak a vidéken s a nép életében, hol

¹⁴ Die K. K. Gartenbaugesellschaft in Wien I. c. p. 140.

¹⁵ Budapest főváros és a Közoktatásügyi Ministerium. L. Pesti Napló 1884. október 9. Reggeli kiadás.

más gyakorlati ügyességeknek birása a körülmények által inkább parancsoltnak látszik: ott is egész nagy általánosságban, tehát minden országnak, minden vidéknek minden iskoláira nézve e tantárgy előadásának kötelessége talán sokaknál teljesítésében káros is lehetne.

Hiszen a gazdasági ismereteknek terjesztése, különösen oly agriculturalis országban milyen a mienk, sokkal fontosabbnak mutatkozik a köznép gyakorlati művelésére egyedül hivatott népiskolai működésben, mint a kertészetieké, s mégis maga a Közoktatásügyi Ministerium, midőn 1877-iki népiskolai tantervében a gazdasági és kertészeti ismereteket ugyan egyrésztől erősen szorgalmazza, másrésztől bizonyos mérsékletet követ így szólva: „Oly vidékeken, hol inkább iparral mint mezei gazdálkodással foglalkoznak, túlsúly fektetendő az ipar tanítására.“

Figyelmet érdemel itt az is, hogy a népnek egész általánosságban mindenütt szükséges dolgokat, a melyekkel egész életében foglalkozik, játszva megtanulja a gyermek az élet iskolájában, míg másrésztől az ily bármily hasznos tanulandóknak a népelet szükségeire való tekintet nélkül kötelezőkké tétele vagy mértéken fölül való kiterjesztése által az iskolában csak a később nem könnyen elsajátítható általános tantárgyaknak háttérbe szorításával neveltethetnének a gyakorlati élet minden egyes ágaiba bevezetendő encyclopaedisták.

Pedig az encyclopaedistáknak és épen azért az encyclopaedistákká váló részletes tudományi neveletésnek is lejárt az ideje. Irhatták valaha a Tostatusoknak sirjára:

„hic stupor est mundi, qui scibile discutit omne“;

de, mióta a tudományos művelődés roppant és rohamos haladásában az egyes tudományoknak is terjedelmi kerete túlon-túl szárnyalta a régibb kori összes tudásnak egész terjedelmi mezejét, azt lehet mondani, hogy már egyes tudományoknak sincsenek encyclopaedistái.¹⁶

¹⁶ Hogy épen FENZL szaktudományánál maradjak ezen állításom megvilágításában: a növénytanak hatalmasai tudományuk vagy irodalmi működésök kimagasló részében oszlanak systematicusokra, növénytani anatomusokra, növénytani physiologusokra, chemicusokra, palaeontologokra, növénytani geographusokra, az alkalmazott növénytan különböző ágaiban jelezhetőkre stb. stb. stb. Sőt ezen elágazások közepette is a systematicusok majd mint a *Phanerogamok*kal, majd mint a *Cryptogamok*kal, sőt mint ezen növényországrészek egyes főbb rendjeivel vagy épen családjaival foglalkozók, tűnnek ki tevékenységök korlátozt mezején mint lichenologok, algologok, mycologok, „Compositen-männer“, stb.

Hozzájárul még az is, hogy ha egyes tanítóknál szerencsés kivételt tehetni is, a néptanítók legnagyobb része, (tekintve különben is a rendes iskolai tantárgyakra leginkább fordítandó előkészületi idejük szűkebb voltát,¹⁷) lehetetlen, hogy megszerezze magának mind azon encyclopaedicus készfűltséget, mely a sok tudományágban jeleskedők és buzgólkodók hasonló ohajainak teljesítésére szükséges volna.

Azonban mindezen észrevételeim csak általánosan az egész népoktatási apparatusra és valamennyi iskolákra nézve vannak téve, és semmikép sem akarják kizárni azt, hogy, a hol a helyi körülményeknél és a népélet irányánál fogva a kertészet s virágtermelés jövedelmező keresetággá vált vagy válhatik, ott az általános tanítói képzettségök keretén kívül még erre nézve is kitünőbbben képesített tanítók a kertészeti foglalkozásokra is terjedelmesebben elméletileg és gyakorlatilag bevezessék az oktatásukra bizott ifjúságot.

IV.

FENZL irodalmi munkásságának, melyet halála előtt egy évtizeddel zárt vala be, termékeit figyelmesen tanulmányozó szaktudósok egy hangon hirdetik róla a honi és külföldi növényalakok kitünő ismeretét, a rendszeres botanica irodalmában nagy jártasságát, gyakorlati észleleteiben éles szemét és kikészítési ügyességét, azoknak papírra tételében és állandósításában rajzolási jelességét, a leírásban a jellemző bélyegek mesteri kiemelését, a természetes növénycsoportok kikerekítését és a kétes illetőségű nemeknek a rendszerbe helyes beillesztését. Ezen összefoglaló működésben a hatalmas eszű ENDLICHER-rel egy sorba állítják őt.

De dicsérik még benne, mi az írók legjelesbjei közé más tekintetben is, sőt maga ENDLICHER fölé emelé őt. S ez a faji diagnosisok és leírások szabatosságában áll, hol a fajokat s válfajukat nagy elmeéllal csoportosítá és a faji egyének eltéréseire tájékoztató világot vete a synonymák kellő méltánylásával.

Hasonló éleselméjű itészettel méltányolja vagy elítéli más növénytudósok nézeteit egyes fajok önállósága, igazoltsága, illetőleg hovatarozása iránt, és remek leírásokkal, az ingatag fajbélyegek elejtésével, biztos jellegek határozott kijelölésével világosságot hoz a zavarba, — helytelen fajokat sorra törül

¹⁷ Mely még socialis és javadalmozási állásuk által is sokféleképen föltételezve van.

és helyeseket fölállít, nem megfelelő nemekbe vagy családokba beosztottakat megillető helyökre állítja.

Hogy tudományos nézeteinek megállapításában és nyilvánításában csak az igazság és valóság iránt benső érdeklődés és buzgalom s nem személyes hiúság vagy föltünési vágy vezette őt: elegendőkép tanusította azon magaviseletével is, melylyel a SCHLEIDEN által hirdetett és általa úgy mint több más nevezetesebb tudós névszerint ENDLICHER és REISSEK által is elfogadott ama nézet iránt vala, melynél fogva a Pollen, a virágpór, a növények származási életében nem mint rendesen hívják, hím-pór, hanem „nőtenyező“ volna. — Ezen általa egy ideig táplált meggyőződésből magyarázhatók, — mint ő maga egy bizalmas embere DR. KANITZ¹⁸ előtt is állítja, — ily kifejezései: „fiores staminigeri“, „fiores pistilligeri“¹⁹. De valamint egyideig tudományos érveléseknél fogva elfogadott ezen nézetét nyíltan kimondotta, úgy midőn később annak alaptalanságát belátta, ismét egész ingenuitással bevallotta előbbi hibáját, nevetve említvén, hogy míg a nagy ENDLICHER ama téves hiedelemmel halt meg, ő „noch erleben konnte, dass das eine grosse Täuschung war“.

A növénytani földrajz előbbvitelére nézve fölötté hasznosnak ismervén azon adatok összeállítását, melyek az egyes növényes családoknak, azok nemeinek és fajainak általános elterjedtségét és egyes vidékekre való részletes elosztását fölmutatják: már első irodalmi munkásságában ez irányú szolgálatot tett a növénytudománynak, midőn 1833-ban orvostudorságra készülvén, erre szükséges fölavatási értekezésének tárgyául választá az *Alsineákat*, ezek családjának a természetes rendszer szerint való helyesebb osztályozását kitünő nemi diagnosisokkal adván és földrajzi viszonyait kimutatván, — de ezen tárgy keretének némi megszorításával csak a földszarki vidékre és az ó-világ evvel határos mérsékelt földövének egy részére nézve²⁰; míg az egész tárgynak tüzetes kimerítését: a történeti bevezetést, a család valamennyi nemeinek, a fölállí-

¹⁸ KANITZ in litt.

¹⁹ p. o. FENZL Nova quaedam genera et species plantarum vascularium. Denkschriften d. math. naturw. Cl. der Akad. d. Wissensch. I. Bd. Wien 1850. p.256. *Urticaceae*.

²⁰ Versuch einer Darstellung der geographischen Verbreitungs- und Vertheilungs-Verhältnisse der natürlichen Familie der Alsineen in der Polarregion und einem Theile der gemässigten Zone der alten Welt. Von EDUARD FENZL Dr. der Medicin. Wien 1833. Ez vala az első orvostudori Dissertatio, mely a Bécsi egyetemnél Német nyelven megjelent.

tott új fajoknak jellegzését, az elterjedtség és a *Caryophylli-
neák* rendje legközelebb rokon családjaihoz való viszonyainak
törvényeit, melyek kellő részletezéssel csak a valamennyi vi-
rányvidékek általános átnézetéből származtathatnak le, egy kés-
őbbi munkára hagyta, mely azonban soha napvilágot nem
látott.

Dicsőíteni hazájának jeles fiait s lelkesült életrajzokban
megkoszorúzni a virágos tudomány iránt tanusított lelkesedett-
ségöket, annak művelésében s gazdagításában szerzett érde-
meiket: hazafiúi érzetektől és szép tudománya szeretetétől el-
telt szívének dolga, kedves föladata vala.

S e kitűnök két legkitűnőbbikeként ünnepli KOTSCHY
TÓDORT és SCHOTT HENRIK VILMOST; s ha a reájok vonatkozó
iratairól bővebben megemlékezünk, szolgáljon az épen mon-
dottakon kívül az is mentségünkre, hogy mindkettőnek Ma-
gyar honunk florájára való nagy jelentősége is vala, mit ben-
nők dicsőített.

Az egyik, mint mondám, KOTSCHY TÓDOR, a szegény sor-
sú, de tudományaért lángoló, hihetetlen erőlködésekre képes,
vasalkatú növénytani utazó, ki csekély pénzkészlettel egy ne-
gyedvilág beutazására indulva, szüntelen szükség és önmegta-
adások, hitelezőinek zaklatásai, fáradság és nélkülözések okoz-
ta makacs lázai, vad népeknél fenyegető életveszélyek között
hatolt egy nagy Ázsiai és három Afrikai útjaiban Cyprustól
kezdve a Kisázsiai Taurus vidékeken keresztül Persiának ten-
geröbleig és egetverő havasaiig, valamint Afrikának Egyptomi
tengerpartjaitól a dús aranyú Fazoglu és Kordofán tömjénter-
mő tartományaig; az Ázsiai Elbrus hegylánc tűzhányó óriá-
sát, a 6500 méternyi magasságú Demavend havast minden Eur-
rópai utazók közt legelőször mászta meg; a Ciliciai Taurus-
nak szintúgy mint a kék és fehér Nilus mosta Közép-Afriká-
nak növénykincseit tárta föl százezerekre menő, jól szárított
és pontos termőhelyjegyzésekkel ellátott példányokban. — E
férfiú mi reánk nézve azért bir kiváló nevezetességgel, mert már
22 éves korában üres zsebbel, de tanulni és látni vágyástól telt
lélekkel kiindulván, Európai növénytani nagy útjaiba befoglalá
a Bánságot és három izben Erdélyt virágos havasaival; — s
ezeken szedett új és érdekes növényekkel gazdagítá Európa
gyűjteményeit, a növényvilág tudományát, jeles szolgálatokat
téve több rendbeli érdekes növénytani útleírásai és rendszeres
munkái által is. Midőn pedig FENZL KOTSCHY-nak jeles tetteire
és tudományos érdemeire magasztalólag odamutat, egyszersmind

tulajdon lelki nemességéről tanuskodó módon kiemeli, hogy mennyivel becsesebbek a világi dolgok során nyujtatni szokott, de Kotschyra soha nem háramlott kitüntetéseknel ama személyes kitünőségek, „melyeket“ — ezek FENZL szavai — „csak a tudomány adhat, s melyek annál értékesebbek, mert nem fáradság nélkül érdemeltetnek ki, mint sok mások, melyek csak a nagy tömeg szeméit kápráztatják, de a valódi érdemekért lelkesülni képes szívet hidegen hagyják.“

Másik ünnepeltje a nagynevű Brazília-utazó és császári kertész SCHOTT HENRIK V. vala, kinek életét, ebben pedig Magyar honunk florája körül is szerzett nagy érdemeit egy a Bécsi tudományos Akademiában fölhangzott megemlékezésben szellemesen vázoló, dicsőítve benne ama férfiút, ki már midőn a LEOPOLDINA OSZTRÁK FŐHERCEGASSZONYT Brazíliai nászútjában kísérő expedícióval Rio-Janeiroba jutott, Braziliában négy évig gyűjté a még sok részeiben ismeretlen föld növényeit, később pedig mint Schönbrunni udvari kerti Igazgató mind az általa különösen gyűjtött, művelt és tanulmányozott *Aroideák* fölött irt volt fényes készülségű és kiállítású munkákat, mind kedves hazánkra nézve is nagy jelentőségű egyik művében, a NYMANNAL és Kotschyval együtt szerkesztett „*Analecta botanica*“ban ismerteté Erdélynek általa meghatározott sok új növényeit. S e munka épen nem veszté nagy becsét az által, hogy az alapjaúl szolgáló és SCHOTT egész nagy növénygyűjteményével — az *Arum*-féléket kivéve — az én herbariumomba olvadt Erdélyi növényeket később korunk egyik legcritikusabb botanicusa NEILREICH „Über SCHOTT'S *Analecta botanica*“ című munkájában²¹ az én közvetítemre megrostálván, SCHOTT-nak több új speciesét faji önállóságából leszálftá, mert SCHOTT még úgy is hazánk keleti florájának számos, ha nem is mindenkor faji jelentőségű, de bizonyára érdekes új alakjait hozta be a tudományba, honunk gyönyörű virányának ismertetéséhez nevezetesen hozzájárult.

S ha a növénytudomány most említett két bajnokának FENZL által való dicsőítését azért méltattuk nagyobb figyelemre, mert Magyar floránk ismertetői között dízhelyet foglalnak el: tegyük ezt egy harmadik Osztrák ünnepeltjére nézve is azért, mert FENZL-nek, mint már említettük, egyik növénytani vezére s a világ florája egyik legcsodásb alakjának föl-

²¹ Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien. Mathem. naturwiss. Classe LVIII. Band, 1868. p.552—574.

födözője vala. Ez a FENZL ily értekezésében: „Berichte über einige der wichtigsten botanischen Ergebnisse der Bereisung der portugiesischen Colonie von Angola in Westafrika in den Jahren 1850—60 durch H. DR. FRIEDR. WELWITSCH“²³ ünnepelt DR. WELWITSCH FRIDRIK Karinthiai születésű növénytudós, ki előbb Portugalnak virányát kutatót át s ott egyetemi tanszékebe jutván, később új hazája Portugallia kormányától Afrikai gyarmataiba küldetett azok természeti kincseinek megvizsgálására. Mely megbízatásában eljárva a forró övi Afrika Dél-nyugati partján Loango, Congo, Angola és Benguela tartományoknak botanicus átkutatásával foglalkozott, s az öldöklő éghajlat mindennapi veszélyei, az út tömérdek nehézségei és a vad lakók támadásai közepette egyedül megedzett testalkatának és vasakarátának köszönhető, hogy kinos nélkülözések és sebülte testének szenvedései között el nem veszvén, el nem esüggedvén, kitartó fáradozásainak gazdag jutalmát nagy jelentőségű tudományos fölfödéseiben vette.

Melyek ugyan majd növény-földrajzi, majd növény-alkatani tekintetben kiválóan értékesek, de a melyeknek mégis koronáját a növények természetes rendszerében a tobzosokhoz legközelebb álló *Gnetáceák* családjának egyik csodaalkatú tagja képezi, t. i. a *Welwitschia mirabilis* Hook.²⁴ egy a földből csak pár lábnyira kiemelkedő törzsön elterült visszás kúpalakú, lapos fölületű, kétharmad egész két méternyi átmérőjű tömör faanyagú test, melynek egy kerek asztalhoz hasonlító s közepben kissé bemélyedő föllapja körzetén két széles szalagalakú, később hosszában meghasadozó levél egymás ellenében nyúlik ki két egész hat méternyi hosszúságra, és szintazon körzetből nő ki a szétágazó rövid szárú virágzat, mely részint kisebb, azaz körülbelül egy centimaternyi hosszúságú, terméketlen, himnős, részint pedig nagyobb, t. i. körülbelül hét centimaternyi hosszúságú s a fenyőtobzokhoz hasonlító karminvörös, termékeny nő-barkákból áll.

V.

De nem csak szaktudománya terén fejtett ki FENZL dicséretes szorgalmat egy egész munkás élet folyamán, hanem hol különben is nagy tudományos célok elérendők voltak, azok

²³ Sitzungberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Wien. Mathem. naturwiss. Classe XLVIII. Band. 1. Abth. 1863. p.104—114.

²⁴ L. HOOKER On *Welwitschia*, a new Genus of *Gnetaceae*, Transactions of Linnean Society vol. XXIV. p. 1.

megközelítésének eszközeit — ha életkorébe estek — ritka erélyességgel fölkarolni el nem mulasztá. Így névszerint buzgózkodott azon tengeri expedíció létrejötte iránt, melyet a tudomány férfiai Németországból az Osztrák-Magyar monarchia hozzájárulásával a végre ohajtottak kiküldetni, hogy az Indiai tengerben alkalmas hely kerestessék a csillagvizsgálatra nézve nagy jelentőségű esemény: a Venus bolygónak a Nap korongján 1875-ik évi decemberben való átmenete észlelésére. FENZL melegen érdeklődvén ez ügy iránt, minden irányban tett lépései között nekem is istápolásom kikérése végett ismételve irt.²⁴

²⁴ Eme szép érdeklődésének erélyéről tanuskodjék egyik (1871. március 10-én) hozzám irt levelének következő töredéke: „Die Durchführung ist weder schwierig, noch besonders kostspielig, epochemachend aber für den Gesamtstaat und im höchsten Grade ehrenvoll für beide Reichsteile, wenn sie durch ein gegenseitiges Übereinkommen der beiden Unterrichts-Ministerie zu Stande käme. Jedenfalls dürfte die Wissenschaft besser fahren, wenn die Lösung dieser Aufgabe einem Corps wissenschaftlich durchgebildeter Männer allein in die Hand gelegt würde, als wenn ein Militär-Kommando ersteres dirigirt und beeinflusst. Facta loquuntur, nicht blos bei uns, sondern all' überall! Aber auch weit billiger wird man im ersteren Falle fahren, mindestens mit demselben Kostenbetrag (70,000 Guld. Ö. W.) weit mehr leisten. Es könnten vor Allem mehr wissenschaftliche Personen, so Vertreter der Botanik, Zoologie, Geologie und Physik mitgenommen werden, als im anderen Falle. Ungarn soll sein Contigent dazu stellen Dr. NEUMAYER vormaliger Director der Sternwarte in Melbourne und neuest designirter Leiter des neu kreirten Marine-Institutes in Hamburg würde die Seele des ganzen Unternehmens sein. NEUMAYER ist nicht nur allein ein durch seine astronomischen Arbeiten und seine unter den furchtbarsten Beschwerden zu obigen Zwecken erfolgreich unternommene Reise ins Innere von Australien allgemein hochgeachteter Gelehrter, sondern ein eben so gründlich geschulter und erfahrener Seemann, der den Dienst zur See vom gemeinen Matrosen, Steuermann bis zum Capitain auf seinen wiederholten Weltumsegelungen praktisch durchgemacht und durch sein entschiedenes Eingreifen in den entscheidenden Momenten wiederholt Schiff und Mannschaft vom sicheren Untergang gerettet hat. Dazu kommt noch, dass er nichts in Oesterreich zu suchen beabsichtigt, geradezu mit der zu übernehmenden Aufgabe ein grosses, persönliches Opfer bringt; aber einen Ehrenpunkt daretzsetzte, Oesterreich den Ruhm zu vindiciren, eine so wichtige, wissenschaftliche Aufgabe zuerst aufgegriffen und die Mittel zu ihrer Lösung geboten zu haben. NEUMAYER befindet sich gegenwärtig hier und wird in einigen Tagen in dieser Angelegenheit nach Pest reisen. Im Vertrauen auf die mir mehr als zur Genüge bekannten Gesinnungen gegen mich und Ihren hundertfach bewährten Eifer für die Wissenschaft habe ich mir erlaubt ihn und seine Angelegenheit Ihrem gnädigen Wohlwollen wärmstens zu empfehlen.“

Ama körülmény, hogy több nehézségek miatt az Osztrák és Magyar kormányának anyagi hozzájárulása a vállalat támogatásához nem volt elérhető: FENZL ez ügyi fáradozásainak érdemét el nem halványítja.

VI.

Valamint tudományos fölfogásában, úgy a mindennapi életben és a társadalmi állapotoknak méltánylásában nyílt szemű, elfogulatlan, nyugodt észlelésű, helyes ítéletű bírálónak tanúsítá magát mindenkor. Minden jelességet és hiányokat eszesen fölismert, a bármely irányban mutatkozó ferdeségeket elmes csipősséggel, valódi sal atticummal szerette megróni. Bizalmat mutató, bizalmat keltő közeledése, mindenki iránt tanúsított szívjósága, oktatási, szolgálati készsége a vele érintkezőknek sziveit az első percekben megnyerték.

De határozott nézeteinek és meggyőződésének — minden kiváló udvariassága mellett is — éles kifejezést tudott adni.

A mi magyarázatát találja az egyik főtulajdonát képező őszinteségében és igazságszeretetében.

FENZL a jelességek, a tekintélyek, a hatalom tisztelője vala. De becsületességgel. S azért nem hiányzott az igaz szó ajkán, ha helytelenségek állottak a személyes kitünőség vagy társadalmi magasság régióiból elébe.

Dicsérte ő az igazat, a nemest, a jót érdem szerint. De nem túlságoskodva. S helyesen, mert a túláradozó s azért nem igaz dicséret valamint már önmagában roszalando, úgy többnyire az önszeretet vakító erejénél fogva károsan hat a dicsértekre. S ha mégis talán néha az alárendeltek fölött kimondva ezeknek buzdításul szolgál, hogy bensőleg megszegyenülve a multa helytelenül osztott dicséretnek a jövőre megfelelni igyekezzenek: úgy a hizelegve megdicsért szellemi vagy társadalmi hatalmasokra csak vésszesen hathat, úgymint kik működésöknek jelentőségét annak egész terjedelmes hatási körében fölismerni képesek nem levén, a dicséretben önmön érdemességök hí képét hajlandók tekinteni és valódi értékök túlbecsülésében elszédülnek. Ők átellenében tehát kétszeres érdem az igazmondás.

Mint muzeumi Igazgató ezen főhivatalánál fogva az udvari körökben látta előljáróit. De jöllehet kötelességszerűen hódolt ezeknek: az igaz szót nem hallgatta el előttök sem.

Nem, hogy egy esetet idézzünk, akkor, midőn SCHOTT HENRIK-nek halála után híre járt, hogy az ő nagy tudományos célokot szemmel tartó igazgatása alatt kitűnő jelentőségűvé vált Schönbrunni udvari kert jövőre nem annyira tudományos, mint inkább díszkertészeti jelességű kezekre fog bízani. Nemes őszinteséggel hangoztatta ő az Osztrákok szellemi életének kiváló jelességeit tagjaiként tisztelő Bécsi Akadémia előtt széles társadalmi körökben visszhangzó ily apostrophéját: „SCHOTT-ban Schönbrunn kertjei elvesztik ősrégi tudományos híroknak teremtőjét és föntartóját... Vajha ne feledjék azok, kik a császári bőkezűség ezen csodaszerű teremtményének fényét megőrzeni hivatják, hogy Schönbrunn kertjei nem egyedül virágkincseiknek bősége, hanem mindenek fölött a bennök mindenütt uralkodó tudományos szellem által nyerték el egykoron az első helyet Európa minden udvari kertjei között... Ha a fölséges Udvar féltékenyen őrzi dicsőségét és fényét háztartásának minden ágaiban: őrizze meg azt ama helyen is, és erre nézve sem engedje magát kisebb Udvarok által háttérbe szoríttatni“²⁵.

S mit az élőkkel szemben tett: azt más tekintetben követendőnek tartotta az elhalt jelesek átellenében is. Jelzett igazságérzete nem engedé neki, hogy tisztelete méltó tárgyainál, a tudományos köröknek általa akademiailag vagy különben dicsőített jeleseinél elhallgassa emberi örökségök azon részét, mely a napnak foltjaiként a legkitűnőbbeknél is mutatkozó árnyoldalokban állt elébe, midőn sirjaik fölött méltánylotta tudományos, társadalmi és ethikai kitűnőségeket..... A „de mortuis nil nisi bene“ elvnek helyes korlátozásával azon jók között, miket hangoztathatott, oda mutatott a kiválóan előtérbe lépő tökéletlenségeikre is, ha s a mennyiben ezek méltánylandó jellemöknek szükséges megvilágításához tartoztak. És helyesen, mert mint egy képnek természetűségét csak emelik a fénypontoknak kidomborítására szolgáló árnyékvonások, s a legmesteriebben festett fényességek a sötét vonások nélkül természetellenesen hűtlenekké fanyarodnak: úgy az emberi természeténél fogva tökéletlen bármily kitűnő személyiségnek fényes tulajdonait hatalmasan kiemelik az életén keresztül a jó és rossz között nemesen vívott harcra mutató — s a jobb tulajdonoknak a rosszabbak fölött nyert győzelmét ragyogtató árnyékvonások.

²⁵ H. W. SCHOTT. Eine Lebensskizze desselben. Von Dr. E. FENZL Wien. 1865. p. 128.

A mondottaknak értelmében dicsóíti ugyan FENZL a nagy tudományosságú és nem csekélyebb munkásságú SCHOTT HENRIK jelességét, de a hitelt érdemlő történetíró igazságszeretével nem hallgatja el emez „erélyes, könnyen fölingerelhető és megsérthető, de különben kitünő férfiú jellemének keménységét“ sem, melyet azonban túlszigorú nevelésétől, ifjúkori kedvezőtlen viszonyaitól, későbbi hivatali kellemetlenségeitől és sok évi mindinkább nevedő betegeskedésétől származtat.

Igy KOTSCHY-nak bámulatos kitartását világútjaiban, gyűjtési vágyát és ügyességét, jószívűségét és szerénységét hirdetve, egyszersmind történetírói őszinteséggel fölemlíti ifjúkori tudományos készületlenségét, — mint ki „életének nagy mozgékonyágánál fogva ifjúságában rá nem ért, hogy későbbi munkásságának széles tudományos alapot szerezzen, később már bátorsága sem volt pótolni a hiányokat s a tudomány aknáiba lemélyedni.“ Kinek azonfölül „élete az öncsalódások és kiábrándulások szakadatlan láncolatává fűződött, mert féktelen képzelődésétől elragadtatva, kitűzött földadatai megoldásának nehézségeit csekélybe vette. És mert fáradságainak, nemesen hozott áldozatainak teljes öntudatával volt, túlérzékeny lön mások észrevételei és nézeteit megrovó figyelmeztetései átellenében, félékenyebb és tartózkodóbb tervei közlésében még tájékozottabb barátjai előtt is, gyanakodóbb tanácsaik irányában, mert a megrovásokat irigységből vagy magánérdekből származottaknak hívé, s jobbakat tanácsló barátjaiban titkos elenségeket vélt látni“²⁶.

De midőn így tisztelete tárgyaiban sem mulasztá el a dicsóított jeles tulajdonok mellett a nemes criticára kihívó és följogosító napfoltokat becsületes őszinteséggel és mégis udvarias kimélettel érinteni, tudott ő másképen is szólni, ha a keményebb szó helyén vala; — tudta értéktelen pöffeszkedés vagy tolakodó szerénytelenség által keltett benső fölindulását megfelelő erős szavakban nyilvánítani.

Álljon itt egy hirhedt író fölött 1877-iki oktoberi sorai-
ban mondott következő itélete:

„Ezen férfiú, ki (az általa fölállított) *Rubus*-fajokkal süldisznóként tuskéskedik (starrt von *Rubusen* wie ein Igel), úgy látszik, megszűnt publicatióival, miért a tudomány iránta csak hálára lehet lekötelezve.“

²⁶ THEODOR KOTSCHY. Eine Lebensskizze. Schriften d. Wien. Akad. der Wissensch. Feierliche Sitzung. 1867. p. 204.

S ismét egy, a külföldön gyönyörű ivnagyságú festett táblákkal kiadni kezdett nagyszerű külsőségű és drága munkáról, melyet — mert a császári muzeumban hiányzott — használatra könyvtárámból kölcsönze ki, nem csekélyebb csipősséggel nyilatkozik, ezeket mondván:

„Ezen furcsa munkát reményilem nemsokára visszaküldhetni. Kár a pénzért, melybe került. A tudománynak édeskeveset használt.“

Szólt pedig így azon FENZL, ki tudta méltánylani és nyilvános dicsőségben részesíteni a valódi értéket, a nem csak már kifejtett tudományos jelességet, hanem a fejledezőt is, és ki kész volt sokoldalú elfoglaltsága közepette szives fáradozással megfelelő kijavításra megjelezni gyakran gyarló munkálatokat is, ha életre való dolgot talált bennök.

S ha néha talán mégis megtörtént rajta, hogy, (mit ismét nekem ellhallgatni nem szabad,) meggyőződésének lelke szokott hevével erősebb kifejezést adva általánosabban mondta ki mások fölött rosزالását, mint ez a méltányosságának megfelelt volna: ez egyrészt a „quavis suos patitur manes“ igaz mondat szerint a minden ember hibázhatóságában találja magyarázatát, más részről minden nemesért buzgó lelkének annál engedékenyebben rovassék föl, mivelhogy ily keményebb kifejezésekkel is csak jót akart elérni, s erősebb ítéletét ő maga is a dolog bővebb kimagyarázásánál kétségkívül nemes méltányossággal legyengítette volna. Ide soroznám azon szavait, melyekkel a „die K. K. Gartenbau-Gesellschaft in Wien“ című értekezésében²⁷ az épen nevezett társulat létrejöttének és megerősödésének akadályai között fölemlíti a mostani nemzedéknek nemes célok iránt való így jellemzett közönyösségét: „Sind doch derjenigen, welche sich in unseren Tagen noch für einen edlen Zweck zu begeistern im Stande sind, so wenige, und so viele der Anderen, welche keine andere Triebfeder des Wollens und Handelns kennen, als schneide Habsucht und nichtige Eitelkeit!“

VII.

Kiben annyi ész- és szívbéli jeles tulajdonok nemes jellemmel és fáradhatlan munkássággal egyesültek, mint azt FENZL-ünkben láttuk: arra nézve nem maradhatott el legtágasb körökben a jól kiérdemlett elismerés sem. Legméltóbban részesült igenis ama nagy megtiszteltetésekben, melyek őt a növé-

²⁷ Lásd: Oester. Revue 1867. 9. Heft p. 121—142.

nyek ritka elmeélű vizsgálóját és leiróját, a „Botanices egregius cultor“-t, (mint Host dicsőíté őt „Flora Austriaca“ című jeles munkájában,) érték, midőn neve a növénytan rendszerében egy *Myrtacea*-nemhez (*Fenzlia*) ENDLICHER által 1834-ben fűzve és több növénytudósok által számos növényfajoknak adva megörökítettett.

De vetélkedtek a szaktudósokkal fejedelmek is, kormányok és társaságok mind honában, mind külföldön, hogy jelességét mindegyik a maga módja szerint kitüntesse.

Főlséges Császári és Királyi Urunk őt előbb kormánytanácsosi (Regierungsrath) rangra emelé, midőn pedig 1878-ban életének 70-ik évét bevégezvén, az Osztrák egyetemek tanáraitra nézve főnálló törvény szerint nyugdíjaztatott: érdemteljes működése elismeréseül császári udvari tanácsosi címmel ruházta föl. Brazília császárijától nyerte FENZL a Krisztus-rendet, az Orosz cártól a II-ik osztályú Sz. Anna-rendet, a szintoly tudománykedvelő mint szerencsétlen MIKSA Mexicói császártól a Guadeloupe-rend tiszti jelvényét, az Olasz királytól az Olasz Korona rendjének középkeresztjét, a Belgák királyától pedig Lipót-rendjét.

Hetvenedik születésnapját fényesen ülték meg száznál több hivataltársai, Európának botanica-tanárai, egy fényképeiket tartalmazó albumot²⁸ nyujtva át neki, mely alkalommal MARILAUNI LOVAG KERNER ANTAL és Dr. WIESNER J. tanárok ünnepelő iratokkal igyekeztek őt szintúgy megtisztelni, mint ezt üdvözleteikkel tevék 70-ik életévének betöltésekor az őt tagjokul bíró tudós társulatok és egyetek. — A Bécsi egyetem végre őt, mint számos évek során jeles tanárát és ritka díszét, nem csak nagy emlékezetekben, hanem arcképben is akarván megőrizni, ezt az oktatásügyi ministerium beegyezésével Berger János jeles festő által elkészítette s az új egyetemi épület díszítésére fordította.

Végül halljuk meg tudós életirójától Dr. H. W. REICHARDT-tól fölszámlálva²⁹ mindazon akademiákat, társulatokat és egy-

²⁸ „Unter den vielen Beweisen herzlicher Theilnahme, die mir bei dieser Gelegenheit zu Theil wurden, überraschte mich keine so absolut, als die Überreichung eines prachtvoll ausgestatteten Albums mit den Photographien von mehr als 100 Fach- und Amtsgenossen aus ganz Europa, von welchen ich mindestens 80—90 persönlich zu kennen das Glück habe.“ — 1877-iki március 13-án hozzám irt levelében.

²⁹ EDUARD FENZL. Eine Lebensskizze von Dr. H. W. REICHARDT. (Almanach der kais. Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1880.)

leteket, melyek FENZL iránt hódolatukat tanusítandók, őt tagjaik közé sorozák.

Névszerint megválaszták őt:

Tiszteletbeli tagúl: a Bécsi K. K. Gartenbau-Gesellschaft, — Academia Panormitana scientiarum ac literarum, — Gesellschaft der naturforschenden Freunde Berlinben, — Császári Orosz Kertész-Társulat Sz.-Pétervárott, — Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur Boroszlóban, — „Isis“ és „Agricola“ című természettudományi társulatok Drezdában, — Gartenbau-Gesellschaft Grätzban, — Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues Brünnben, — Apotheker-Verein Bécsben, — Naturhistorischer Verein „Lotos“ Prágában, — Naturwissenschaftlicher Verein Grätzban, — Naturforschender Verein Brünnben, — Naturwissenschaftlicher Verein der bayerischen Pfalz „Pollichia“, — Naturhistorischer Verein Augsburgban, — a Toscanai, Drezdai, Würzburgi, Hamburgi, Badeni, Mödlingi kertész-egyletek stb.

Valóságos tagúl: a Bécsi Kais. Akademie der Wissenschaften, — a Németországi Kais. Leopoldinisch-Carolinische deutsche Akademie, — a Bécsi K. k. zoologisch-botanische Gesellschaft, — K. k. geographische Gesellschaft — és K. k. Gesellschaft der Aerzte, — a Csász. Orosz természetvizsgálók társulata Moszkvában, — Grossherzogl. sächsische Gesellschaft für Mineralogie Jenában, — Naturforschende Gesellschaft Bambergben, — Sibenbürgischer Verein für Landeskunde.

Külső tagúl: a Magyar tudományos Akademia, — Linnean Society Londonban, — Svenska Trädjards Föreningen Stockholmban.

Levelező tagúl: a Paduai és Nápolyi Akademia, — K. k. Geologische Reichsanstalt Bécsben, — Kön. bayerische botanische Gesellschaft Regensburgban, — Kön. bayerische Gartenbau-Gesellschaft Münchenben, — Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften Görlitzben, — Physikalisch-medizinische Gesellschaft Erlangenben, — Société des sciences naturelles Cherbourgban, — Société royale de botanique de Belgique, — Société phytologique d'Anvers, — Boston Society of Natural History, — Természettudományi társulat Sta. Fé de Bogotában, — Naturforschender Verein des Harzes Eislebenben.

A társas viszonyokban is sok nagybecsüléssel találkozott; nagy baráti sereg környezte, szerette és tisztelte őt. Nem is csoda, hogy kire szép tulajdonai és ezekből kiépülő érdemei a hatalomban levőknek és fényes testületeknek meg-

tisztelő figyelmét és jóakarát fordították: annak ugyan-azon kedves tulajdonai a közéletben és társas körökben is pártfogást, kedveltséget és hozzásimulást nyertek ki. Mint a külföldnek különösen az ő szaktudománya körében működő tudós férfiai, kik őt vagy Európai útjain ismerni tanulták, vagy Bécsben fölkeresték, vagy műveiből és híreiből méltányolták, nevét előttünk is, ha körükbe jutottunk, csak tisztelettel emlegették: úgy tettek Bécsnek tudományos körei szüntelen, mint-hogy ezekben kedvesen látott társ és jóbarát vala az értékes, nyájas férfiú. Az Osztrák növénytani tudományosság egyik coryphaeusánál BARÓ JACQUINNÁL, kinek szerencsés tanítványa vala, igyekezetével és szép előmenetelével már fiatal korában ki tudta nyerni, hogy a Bécsben megjelenő külföldi tudósoktól látogatott háza körében szívesen látott vendég legyen; s hasonlóan Bécsnek majdnem valamennyi, Osztrák- s Magyarhonnak számos mind öregebb, mind egykorú tudósai barátságuk tanusításával tisztelték meg őt. — Az újkori botanica, de az egyéb tudományok jeleseinek ismerői előtt is eleget mondunk, ha FENZL jóakarói és barátjai közül csak a következők említetnek fel tőlünk: Host császári házi orvos és a „Flora Austriaca“ hirneves írója, TRATTINICK a császári botanicus muzeum őre, POHL a Brazíliai utazó, WELWITSCH Délnyugati Afrikának híres kutatója, NEILREICH Bécs környékének és Alsó-Austriának ritka elmeélű classicus flora-írója, (ki a Magyar, Erdélyi és Horvát flora anyagát is nagy kritikai hivatottsággal vizsgálta és jeles munkákban tisztázta,) SCHOTT HENRIK a híres Aroideolog Erdély ritkább növényeinek kutatója, több Erdélyi növényfajnak szerzője, a Salzburgi SAUTER ANTAL, a Paviai GAROVAGLIO, az *Alga*-világnak szintoly jeles ismerője mint nagynevű helmintholog DIESING, ENDLICHER, UNGER, RUPRECHT, ROCHEL, HEUFFEL, DORNER, BEER, TOMMASINI, PITTONI, DESCHMANN, HILLEBRAND, LOVAG ENDEERES, LOVAG KÖCHEL, TRAUNSTEINER, HÖLZEL, DOLLNER, a legifjabbkori barátja LORENZ később Wiener-Neustadti orvos, kinek tudori dissertatiójához: „De territorio Kremsensi“ FENZL a növénytani adatokat szolgáltatatta, SIMONY a földrajzíró, MAYERHOFER, REISSECK, KERNER, JANKA stb. stb. Ezek voltak azok, kik többé-kevésbé szorosabb barátságban lévén vele, elegendőképen tanuskodnak azon tudományos élő Athenaeumról, melynek legében élt és működött kedves tudósunk.

S ki így az őt korban megelőző vagy kísérő jeles növénytani tudósoknak kegyét, jóakarát, barátságát kiérdemelni tudta: ahoz a kiváló jelesség által kivívott, a vett szellemi jó-

téteményekért hálás hódolat csatolta az ifjabb tudós nemzedék nagyját-apraját, a Monarchiának az utolsó évtizedekben majdnem minden jeles fiatal botanicusát, a PEYRITSCH-eket, WAWRA-kat, REICHARDT-okat, KANITZ-okat stb. úgy mint kik a kedves mesternek vagy tetteleg, vagy szellemben lábainál ülén, merítették oktatásaiból, irataiból a virágos tudomány iránt való lelkesedést és gyűjtötték azon szellemi kincseket, melyek e tudomány terén szintén úgy gazdagítják az elmét, mint földérik a kedélyt, s a léleknek még az ősz fűrtök alatt is fön-tartják vidámságát, ifjúságát.

Mert ha tanári előadásai szélesebb körben mozogva a rendszerileg előadandó egész tárgyat mindig nem is merítették ki, de fesztelen mozgású tanítása érdekes részletességek által vonzóvá téve, az öntevékenységet mulatva oktató tanítványaiiban fölkelteni s kétszeresen hasznossá tenni, a tanítványsereg eszme és kedélyéletét hozzá szorosabban fűzni tudta.

VIII.

Ily embernek soha nem kellene meghalni; de „statutum est, omnibus hominibus semel mori“, mondja a neki is szólott örök igazság! Már hatvanas éveinek másik felében gyakrabban panaszkodott gyengülő emlékező tehetsége fölött; így midőn egy fűvészkerti sétánk közben egy föltűnő növény nevét kérdém tőle, szokott élénk modorával mindkét fülét befogva mondá az exact növény ismerete miatt mindig megbámúlt tudós: „fragen Sie mich nur nicht um Pflanzennamen, ich würde Ihnen nunmehr vielleicht nicht einmal *Taraxacum officinale* nennen können.“ De majd keserűbb panaszokkal állt eléem 1878-dik évi leveleinek egyikében (február 26-ról) egészsége és ereje hanyatlásáról így irván: „A plexus solaris idegbántalma minden legkisebb szellemi munkát nehezít a nélkül, hogy étvágyam s álмам zavartatnék. Fejemnek szünni nem akaró szédülési elfogultsága vértolulás nélkül és egy kínos szórakozottság végre kényszerítettek orvosi tanácsért folyamodni.“ — Azonban így sem nyerheté drága egészségét vissza; sőt ugyanazon év május havában a balszemének világát, valamint emlékező tehetségét fogyasztó szélhűdés érzékenyen sújtotta őt. Hiába keresett Gastein üde levegőjében könnyebbséget, nem talált; sőt öregbedő baja ugyanazon év vége felé maga a csász. kir. udvari növénygyűjtemény Igazgatói állomásáról is lemondani kényszeríté. — Szintén sikertelen vala az 1879-iki év nyarán a Fölső-Austriai

Ebensee kies vidékén gyógyulási reménnyel való tartózkodása. Állapota napról-napra rosszabbult, oly annyira, hogy kevéssel Bécsbe való visszatérése után szeptember 29-én a jeles férfiú egy újabb szélhűdés folytán nemesen munkás életét bevégezte.

Siratták — számtalan tisztelőin s barátain kívül — a derék férjt, a példás családapát a vele egy zavartalanul boldog családi életben 42 évig élt hozzá méltó — mert minden női erényekben gazdag — neje született KNOLL JOSEFINA és egyetlen gyermekei, a szív- és ház-körét élénkített két diszes leánya, kiknek egyike HERMINA, DR. TSCHERMÁK GUSTÁV, udvari tanácsos, egyetemi tanárnak, a másik ADELINDE, DR. WEISS EDE udvari tanácsos, egyetemi tanár s a császári csillagvizsgáló intézet Igazgatójának neje két Európaszerte ismert tudóst boldogítanak.

IX.

FENZL életét vázolva, igyekeztem munkásságának is rajzát adni. De legjobban teszik ezt maguk munkáinak csak címei is, melyek sokoldalú tudományos foglalkozásának szép képét nyújtják. Összeállítottam azokat a művek megjelenésének éveit szerint, használva (a szorgalmas átnézésekből szerzett adataimon kívül) DR. REICHARDT és DR. KANITZ jeles életirati műveit, melyekkel az általok méltán tisztelt FENZL-nek maradandó emléket állítottak.

Munkáinak címei a következők:

Versuch einer Darstellung der geographischen Verbreitungs- und Vertheilungs-Verhältnisse der natürlichen Familie der Alsineen in der Polarregion und einem Theile der gemässigten Zone der alten Welt. Wien. 1833. A doctori diploma elnyerésére készült értek.

Schiedea, *Brachystemma* és *Odontostemma*-nemek. ENDLICHER „*Atacta botanica*“ művében. Bécs 1883.

Sertum Cabulicum. Enumeratio plantarum, quas in itinere inter Dera-Ghazee-Khan et Kabul mensibus Majo et Junio 1833 collegit DR. MARTIN HONIGBERGER. Auctoribus STEPHANO ENDLICHER et EDUARDO FENZL. Fasc. I. Vindobonae 1836. p.8. Tab.4. in 8°. (Folytatása meg nem jelent.) FENZLTŐL van benne *Silene Honigbergeri* és *Scabiosa Olivieri* leírása és rajza. (DR. HONIGBERGER MÁRTON Brassóban 1795-ben született hazánkfia, Lahore Sultánjának Maharadscha Rundsit Singnek házi orvosa, onnan többször haza látogatott, s 1869-ben Brassóban meghalt. Munkája: Früchte aus dem Morgenlande. Wien 1851.)

Acanthophyllum C. A. MEYER. Eine neue Pflanzengattung aus der Ordnung der *Sileneen*, näher erläutert und begleitet von einer

Charakteristik sämtlicher Gattungen der *Alsineen*. (Annal. des Wien. Mus. der N. G. I. 1836. p. 23.)

Monographie der *Mollugineen* und *Steudelieen*, zweier Unterabtheilungen der Familie der *Portulaceen*. 1. Artikel. (U. o. I. 1836. p. 337.)

A *Cyperaceák*, *Chenopodiéák*, *Amarantaceák*, *Polygoneák*, *Mesembryantheméák*, *Portulacaceák*, *Caryophylléák*, *Phytolaccaceák*. ENDLICHER „Genera Plantarum“-ban Bécs. 1836—1840.

A *Rhamneák*, *Portulacaceák*, *Ficoideák*, *Halorageák* és *Loranthaceák* a BENTHAM és ENDLICHER-rel együtt kiadott ily műben: „Enumeratio plantarum, quas . . . in Nova Hollandia collegit CAROLUS LIBER BARO DE HÜGEL.“ Bécs 1837.

Über den Bau der *Cucurbitaceen*frucht. (Flora XXI, II. 1838. p. 427.)

Kochia salsoloides, *Crossopteryx Kotschyana*, *Conomitra linearis*, *Irbachia Bonplondiana*, *Diplochonium sesuvioides*, *Ancistrostigma cypseloides*, *Monocosmia corrigioloides*, *Silene thysanodes*, *Semonvillea fenestrata*, *Limeum telephoides* és *Gisekia Miltus* leírása ENDLICHER-rel kiadott ily művében: „Novarum stirpium decades. Editae a Musaeo Caesareo Palatino Vindobonensi.“ Bécs 1839.

Beitrag zur Charakteristik sämtlicher Abtheilungen der *Gnaphalieen* DE CANDOLLES nebst einer Synopsis aller zur restituirten Gattung *Ifloga* CASSINI's gehörigen Arten. (Flora XXII, II. 1839. p. 705.)

Monographie der *Mollugineen* und *Steudelieen* zweier Unterabtheilungen der Familie der *Portulaceen* 2. Artikel. (Annal. d. Wien. Mus. d. N. G. II. 1840. p. 243.)

Darstellung und Erläuterung vier minder bekannter Pflanzengattungen. (*Carpodetus* FORST., *Anisadenia* WALL., *Cevallia* LAG., *Rhigozum* BURCH., = *Rhizogum* REICHENB.) Gefolgt von einer Abhandlung über die Placentation der ächten und einer Kritik der zweifelhaften *Bignoniaceen*. (Denkschr. d. bot. Ges. zu Regensburg III. 1841. p. 1.)

Die Gattung *Tetradiclis* STEVEN und ihre Stellung im natürlichen Systeme. (Linnaea XV. 1841. p. 289.)

Pugillus plantarum novarum Syriae et Tauri occidentalis. Bécs 1842. Ezen művében színtűgy mint annak ily c. kiadásában: „Illustrationes et descriptiones plantarum novarum Syriae et Tauri occidentalis“ (RUSSEGGERT útleírása függelékében) „Stuttgart 1843.“ a RUSSEGGERT Afrikai és Kisázsiai bányászti útjában kísértő KORSCHY által szedett növényeket írja le.

A *Gypsophila*-nem, az *Alsineák*, *Paronychiák*, *Portulacaceák*, *Phytolaccaceák*, *Salsolaceák* és *Amarantaceák*: LEDEBOUR, „Flora rossica“ munkájában. I,II,III. Stuttgart 1842—1851.

Plantarum generum et specierum novarum decas prima. (Flora XXVI. I. 1843. p.389.)

Umbelliferarum genera nova et species. (U.o.XXVI.II. p.457.)

Pemptas stirpium novarum Capensium. (Linnaea XVIII. 1843. p. 323.)

Habrosia: Eine neue Gattung der *Sclerantheen*. (Bot. Zeitung von SCHLECHTENDAL und MOHL I. 1843. p.231.)

Ankyropetalum: Eine neue Gattung der *Sileneen*. (U.o.I.p.393.)

Über die bisher ihrer Stellung im natürlichen Systeme nach zweifelhafte Gattung *Oxera*. (Amtl. Ber. über die 21. Versamml. deutscher Naturf. und Aerzte zu Gratz im September 1843. p.148.)

Über eine neue *Crescentieen* Gattung. (*Sotor aethiopum*) (U.o. p. 166.)

BÁRÓ JACQUIN JÓZSEF FERENC-nek „Eclogae plantarum rariorum aut minus cognitarum“ c. munkája 2. kötetét és „Eclogae Graminum rariorum aut minus cognitorum“ c. művét a szerző halála után adta ki FENZL. Bécs 1844.

Aufzählung mehrerer neuer aethiopischer Pflanzengattungen und Arten. (Flora XXVII. I. 1844. p.309.)

Alsineae Samojedorum Cisuralensium. (RUPRECHT: „Beiträge zur Pflanzenk. des russischen Reiches“ c. művében. II. Sz. Péterv. 1845.)

Über monströse Blütenbildungen von *Rosa centifolia*. (Schriften d. k. Akad. d. Wissensch. Sitzungsber. III. 1848. p.155.)

Arctocalyx eine neue *Gesneraceen*-Gattung. (U.o. Denkschriften I. 1849. p.177.)

Nova quaedam genera et species plantarum vascularium. (U.o. Denkschriften I. 1849. p.253.)

Commissionsbericht über die botanische Erforschung des Königreiches Bayern und Vorschläge zu einer ähnlichen Österreichs. UNGEREL együtt írta FENZL. (U.o. Sitzungsber. V. 1850. p.210.)

Az *Umbelliferák*. ENDLICHER „Genera plantarum“ munkájának V. fűggeléke. Bécs 1850.

Über die Blüthezeit der *Paulownia imperialis*. (Schriften d. k. Wien Akad. d. Wissensch. Sitzungsber. VI. 1851. p.551.)

Beitrag zur näheren Kenntniss des Formenkreises einiger inländischer *Leucanthemum*- und *Pyrethrum*-Arten. (Verhandl. d. zool. bot. Ges. III. 1853. p. 231.)

Berichte über die von Herrn DR. CONSTANTIN REITZ auf einer Reise von Chartum nach Gondar gesammelten geographisch-statis-

tischen Notizen. (Schriften d. k. Wien. Akad. d. Wissensch. Denkschr. VIII. 1855. p.1.)

Cyperus Jacquini, *C. prolixus* und *Conostemum Montevidense*; ein Beitrag zur näheren Kenntniss des relativen Werthes der Differential-Charactere der Arten Gattung *Cyperus*. (U. o. Denkschriften VIII. 1855. p.230.)

Bericht über DR. JOS. LORENZ'S Abhandlung betitelt: Die Stratonomie von *Aegagropila Sauteri*, melyben *Aegagropila Sauteri* nevű, a Salzburg vidéki „Zeller-See“-ben észlelt s különböző nagyságú nemez golyókká kúszálódó igen érdekes sajátságú moszatnak alak- és élet-tani jelenségeit és törvényeit ismerteti LORENZ fönt idézett című értekezése után. (U. o. Sitzungsber. XVII. 1855. p.254.)

Müncheni főbányatanácsos C. W. GÜMBEL-nek a Bécsi Akademiához beküldött és egy új festő zuzmóról a „*Lecanora ventosa* ACH.“-ról szóló ily című: „Mittheilungen über die neue Färberflechte *Lecanora ventosa* ACHAR. nebst Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Flechten.“ értekezését bírálván, a Lacmus, Persio, Orseille és Cudbear nevű kék és bíborviolaszínű festékanyagadó zuzmókat, (*Roccella tinctoria* ACH., *Lecanora parella* ACH., *Lecanora tartarea* ACH. s *Variolaria Oreina* FRIES), ismerteti, a karminfestéktermő *Cladoniak*ról, végre a *Lecanora ventosa* ACH. termőtalajáról, földrajzi elterjedtségéről, vegytani elemei és élettani jelenségeiről érdekesen értekezik. (U. o. Sitzungsber. XVIII. Novemb. 1855. p.119.)

Sedum Hillebrandii FENZL. Ein Beitrag zur näheren Kenntniss einiger *Sedum*-Arten aus der Gruppe von *S. acre*. (Verhandl. d. zool. bot. Ges. VI. 1856. p.449.)

„Instruction, die Botanik betreffend“ ily c. műben: „Bemerkungen und Anweisungen für die Naturforscher, welche die Expedition von Seiner k. k. Ap. Majestät Fregatte Novara begleiten.“ Bécs 1857.

Illustrierte Botanik oder Naturgeschichte des Pflanzenreiches nach seinen wichtigsten Ordnungen dargestellt. Pest 1857. 307. l. s 16 táb., mely KOLLÁR VINCE kívánságára iratván az ő Természetrajzának részét képezi.

FRANZ XAVER FREIHERRN VON WULFEN'S *Flora Norica* phanerogama im Auftrage des zool. botan. Vereins in Wien herausg. von EDUARD FENZL und P. RAINER GRAF. Wien 1858.

Muscari azureum, *Dianthus pruinosis* JANKA és *Althaea apterocarpa* diagnosisi: „Delectus seminum in horto botanico Univ. Vindob. collectorum a. 1858.“ függelékében. Lenyomatva az *Annal. d. scienc. nat. Bot.* folyóiratban. 4. ser. XVII. 1859. p.165.

Diagnoses plantarum orientalium TCHICHATCHEFF: „Asie mineure“ művében. III. Paris. 1860.

DR. R. A. PHILIPPI-nek Chili-i Santiagoból 1862. apr. 3. irt levelét közli, mely déli Chili gazdasági viszonyairól, az odatelepedett Német gyarmatosok boldogulásáról, ottani kénfürdőkről, kénhegységről és egy újon támadt Vulkánról szól a helyi Florát érdekesen is- tetve. (Sitzungsber. d. k. Wien. Akad. d. Wissensch. Math. Naturw. Cl. XLVI. Band. 20. Juni. 1862.)

Bericht über einige der wichtigsten Ergebnisse der Bereisung der portugiesischen Colonie von Angola in den J. 1850--1860 durch Herrn DR. FRIEDR. WÉLWITSCH. U. o. Sitzungsber. XLVIII. 1863. p. 134.)

Note über mittelalterliche Bau- und Kunstdenkmäler im Vir- generthale. (Mitth. d. öst. Alpenver. I. 1863. p. 149.)

Salsolaceae MARTIUS Flora Brasiliensis munkájában. V. I. Lip- cse 1864.

Darstellung des Entstehens und Wirkens der k.k. Gartenbau- Gesellschaft in Wien. 1864.

Diagnoses praeviae Pemptadis stirpium aethiopicarum nova- rum. (Schrift. d. Wien. k. Akad. d. Wissensch. Sitzungsber. LI. 1865. p. 101.)

HEINRICH WILHELM SCHOTT. Eine Lebensskizze. (U. o. Feierliche Sitzung vom Jahre 1865. p. 128.)

Bemerkungen zu PHILIPPI's Aufsatz: Über zwei neue Pflanzen- gattungen. (*Arachnites uniflora* és *Lactoris Fernandeziana*). (Ver- handl. d. zool. bot. Ges. XV. 1865. p. 523.)

Sedum magellense TEN. und *olympicum* Boiss. nebst einer Notiz über *Armeria rumelica* und *canescens*. (U. o. XVI. 1866. p. 917.)

THEODOR KOTSCHY. Eine Lebensskizze. (Schriften d. Wien. k. Akad. d. Wissensch. Feierliche Sitzung des Jahres 1867. p. 204.)

Über den Kaiserpreis und seine Bedeutung. (Gartenfreund III. 1870. p. 139.)

Über die Resultate der Samenbeschaffungs-Commission. (U. o. III. 1870. p. 161.)

Eine im Freien ausdauernde *Opuntia*-Art. (U. o. VI. 1873. p. 5.)

Narcissus Clusii. (U. o. VI. 1873. 68.)

Über die Bedeutung der Ausstellungen für den Gartenbau. (U. o. VI. 1873. p. 93.)

Officieller Bericht über den Gartenbau auf der Weltausstellung zu Wien im Jahre 1873.

Die Cardinalbedingungen des an den Gärtnerschulen in Öster- reich zu ertheilenden Unterrichtes. (Gartenfreund VIII. 1875. p. 101.)

A *Zonicarpa*-fajok és az *Anthurium Maximilianii* leírása SCHOTT és PEYRITSCH munkájában: Aroideae Maximilianae. Bécs 1879.